

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA DEONTOLOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MAZMUNI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20318126>

Matyakubova Fotima Urinboyevna

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: Olimov Temir Xasanovich

Turon fanlar akademiyasi faxriy a‘zosi, akademik

Osiyo Xalqaro Universiteti professori

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mazmuni, uning nazariy asoslari, tarkibiy komponentlari hamda shakllantirish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, pedagogik deontologiyaning o‘qituvchi kasbiy faoliyatidagi ahamiyati, pedagogik muloqot madaniyati, kasbiy etika, pedagogik amaliyot va innovatsion pedagogik texnologiyalarning deontologik kompetentlikni rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, deontologik kompetentlik pedagogning kasbiy mahorati, pedagogik madaniyati va ta‘lim samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lishi asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *deontologiya, kompetentlik, pedagogika, etika, o‘qituvchi, kompetensiya, muloqot, burch, amaliyot, kommunikatsiya, texnologiya, refleksiya, tarbiya, mahorat.*

Annotation. *This article discusses the pedagogical content of developing deontological competence in future teachers, its theoretical foundations, structural components, and formation mechanisms. It also analyzes the importance of pedagogical deontology in professional teaching activity, the role of pedagogical communication culture, professional ethics, pedagogical practice, and innovative pedagogical technologies in the development of deontological competence. The results of the study prove that deontological competence is an important factor in improving teachers’ professional skills, pedagogical culture, and the effectiveness of education.*

Key words: *deontology, competence, pedagogy, ethics, teacher, communication, duty, practice, technology, reflection, upbringing, mastery.*

Аннотация. *В данной статье раскрываются педагогическое содержание развития деонтологической компетентности будущих учителей, её теоретические основы, структурные компоненты и механизмы формирования. Также анализируется значение педагогической деонтологии в профессиональной деятельности учителя, роль культуры педагогического общения, профессиональной*

этики, педагогической практики и инновационных педагогических технологий в развитии деонтологической компетентности. По результатам исследования обосновано, что деонтологическая компетентность является важным фактором повышения профессионального мастерства педагога, педагогической культуры и эффективности образования.

Ключевые слова: деонтология, компетентность, педагогика, этика, учитель, общение, долг, практика, технология, рефлексия, воспитание, мастерство.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida nafaqat bilimli, balki yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega bo'lgan pedagoglarni tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti va yosh avlod tarbiyasi ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy mahorati, pedagogik madaniyati hamda deontologik kompetentligiga bog'liqdir. Chunki o'qituvchi o'z faoliyati davomida pedagogik etika me'yorlariga amal qilishi, o'quvchilar bilan insonparvarlik asosida munosabat o'rnatishi va kasbiy burchini mas'uliyat bilan bajarishi lozim.

Deontologik kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatda axloqiy me'yorlarga rioya qilishi, pedagogik muloqotni to'g'ri tashkil etishi, nizoli vaziyatlarni oqilona hal qilishi hamda ta'lim jarayonida sog'lom psixologik muhit yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning nafaqat nazariy bilimlari, balki kasbiy-axloqiy sifatlarni ham rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kompetensiyaviy yondashuv asosidagi ta'lim tizimi pedagoglardan amaliy faoliyatda samarali qo'llaniladigan kasbiy kompetensiyalarni

talab qilmoqda. Ayniqsa, pedagogik etika, kommunikativ madaniyat, mas'uliyat va pedagogik takt kabi fazilatlar o'qituvchining kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu bois bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mazmunini o'rganish va takomillashtirish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

ASOSIY QISM

Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlik tushunchasi va uning pedagogik mohiyati. Zamonaviy pedagogika fanida deontologik kompetentlik tushunchasi o'qituvchining kasbiy faoliyat jarayonida pedagogik etikaga rioya qilishi, kasbiy burchini chuqur anglashi, ta'lim oluvchilar bilan insonparvarlik tamoyillari asosida munosabat o'rnatishi hamda pedagogik faoliyatning axloqiy mezonlarini amaliyotga samarali tatbiq etish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Deontologiya atamasi yunoncha "deon" — burch va "logos" — ta'limot so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, kasbiy burch, axloqiy majburiyat va professional xulq-atvor me'yorlarini o'rganadi. Pedagogik

deontologiya esa o'qituvchining jamiyat, o'quvchi, ota-ona hamda kasbiy jamoa oldidagi ma'naviy mas'uliyatini belgilab beradi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni shakllantirish pedagogik ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik faoliyat boshqa kasblardan farqli ravishda inson shaxsini shakllantirish bilan bog'liq bo'lganligi sababli o'qituvchining har bir harakati, muomalasi va qarashi o'quvchilarning ma'naviy dunyoqarashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, yosh avlodning ruhiyati hali to'liq shakllanmagan davrda pedagogning axloqiy qiyofasi va pedagogik madaniyati katta ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining o'z kasbiga sadoqati, mas'uliyati, sabr-toqati, bag'rikengligi va adolatliligi deontologik kompetentlikning asosiy ko'rsatkichlari sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun pedagogik oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularning kasbiy bilimlari bilan bir qatorda axloqiy-etik sifatlarini ham rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Deontologik kompetentlikning pedagogik mohiyati shundan iboratki, u o'qituvchining kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan murakkab pedagogik vaziyatlarni to'g'ri baholashi, nizolarni oqilona hal qilishi, o'quvchilarning psixologik holatini inobatga olgan holda samarali muloqot olib borishi hamda pedagogik jarayonni sog'lom ma'naviy muhit asosida tashkil etishini ta'minlaydi. Bu kompetentlik faqat nazariy bilimlar

bilan chegaralanib qolmay, balki pedagogning kundalik faoliyatida amaliy jihatdan namoyon bo'ladi. Masalan, o'quvchining xatosiga nisbatan to'g'ri munosabat bildirish, baholash jarayonida adolat tamoyiliga amal qilish, ta'lim oluvchilarning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish kabi jihatlar deontologik kompetentlikning amaliy ko'rinishlari hisoblanadi.

Deontologik kompetentlikning tarkibiy komponentlari. Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlik murakkab pedagogik-psixologik tizim sifatida bir nechta tarkibiy komponentlardan iborat bo'ladi. Ushbu komponentlar o'zaro uzviy bog'liq holda shakllanib, pedagogning kasbiy faoliyatida yaxlit tizim sifatida namoyon bo'ladi. Deontologik kompetentlikning asosiy komponentlari sifatida motivatsion, kognitiv, kommunikativ, axloqiy-emotsional va reflektiv tarkibiy qismlar ajratiladi. Motivatsion komponent bo'lajak o'qituvchining pedagogik faoliyatga bo'lgan qiziqishi, kasbiy burchni anglash darajasi, pedagogik faoliyatga nisbatan ijobiy munosabati hamda kasbiy o'zini rivojlantirishga intilishi bilan belgilanadi. O'qituvchi o'z kasbining ijtimoiy ahamiyatini chuqur his qilgan taqdirdagina pedagogik faoliyatga mas'uliyat bilan yondashadi. Shu sababli pedagogika oliygohlarida talabalarda kasbiy motivatsiyani shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Kognitiv komponent pedagogik deontologiya, kasbiy etika, pedagogik madaniyat va shaxslararo munosabatlarga

oid nazariy bilimlar tizimini o'z ichiga oladi. Bo'lajak o'qituvchi pedagogik etika me'yorlarini, kasbiy xulq-atvor qoidalarini, pedagogik muloqot usullarini hamda ta'lim jarayonida yuzaga keladigan axloqiy muammolarni hal etish yo'llarini yaxshi bilishi lozim. Nazariy bilimlarning yetarli bo'lishi pedagogik faoliyatda to'g'ri qaror qabul qilish imkonini beradi. Kommunikativ komponent pedagogning o'quvchilar, ot-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o'rnatish qobiliyatini ifodalaydi. Pedagogik faoliyatning asosiy vositalaridan biri muloqot hisoblanganligi sababli kommunikativ kompetensiya deontologik kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sanaladi. O'qituvchining nutq madaniyati, tinglash ko'nikmasi, empatiya, pedagogik takt va psixologik yondashuvi ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Axloqiy-emotsional komponent pedagogning insonparvarlik, halollik, adolat, bag'rikenglik, mehribonlik va sabr-toqat kabi fazilatlarini o'z ichiga oladi. Pedagogik faoliyat davomida turli emotsional vaziyatlar yuzaga keladi va o'qituvchi bunday holatlarda o'z hissiyotlarini boshqara olishi, vaziyatni pedagogik nuqtai nazardan to'g'ri baholashi zarur bo'ladi. Ayniqsa, zamonaviy ta'lim tizimida stressli vaziyatlar ko'payib borayotganligi pedagoglardan yuqori darajadagi emotsional barqarorlikni talab qilmoqda. Refleksiv komponent esa o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilishi, kamchiliklarini aniqlashi, o'z ustida

ishlashi va kasbiy rivojlanishga intilishi bilan tavsiflanadi. Refleksiya pedagogning pedagogik tajribasini boyitadi, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda kasbiy faoliyat samaradorligini oshiradi.

Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirish samaradorligi ko'p jihatdan pedagogik jarayonning to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqdir. Avvalo, oliy ta'lim muassasalarida sog'lom ma'naviy-psixologik muhit yaratilishi muhim hisoblanadi. Talaba o'zini erkin his qiladigan, fikrini ochiq bayon eta oladigan va shaxs sifatida hurmat qilinadigan muhitda uning kasbiy-axloqiy sifatlari samarali shakllanadi. Shu sababli pedagogik jarayon demokratik va insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etilishi lozim. Shuningdek, ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish ham deontologik kompetentlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Munozara, debat, trening, keys-stadi, rolli o'yinlar, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish kabi metodlar orqali talabalar real pedagogik muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Ayniqsa, pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning bevosita o'quvchilar bilan ishlashi ularda kasbiy mas'uliyat va pedagogik etikani shakllantirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni

rivojlantirishda professor-o'qituvchilarning shaxsiy namunasining ham o'rni beqiyosdir. Chunki talaba ko'pincha nazariy bilimdan ko'ra amaliy namuna asosida ko'proq tarbiyalanadi. Oliy ta'lim muassasasidagi pedagoglarning muomala madaniyati, talabaga bo'lgan munosabati, pedagogik odobi va kasbiy etikaga rioya qilishi talabalarda ham shunday sifatlarning shakllanishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, ta'lim jarayoniga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni integratsiya qilish ham muhim pedagogik omillardan biri hisoblanadi. O'zbek xalqining boy ma'naviy merosi, sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari hamda milliy tarbiya an'analari bo'lajak o'qituvchilarda insonparvarlik, mehr-oqibat, kattalarga hurmat va kichiklarga izzat kabi fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Deontologik kompetentlikni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari. Hozirgi kunda ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish deontologik kompetentlikni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri sifatida qaralmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta'lim platformalari, virtual treninglar va masofaviy ta'lim vositalari bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy dunyoqarashini kengaytirishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish asosida tashkil etilgan raqamli treninglar talabalarni real kasbiy faoliyatga

tayyorlash imkonini beradi. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim texnologiyalari bo'lajak o'qituvchilarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, pedagogik qarorlar qabul qilish va o'z faoliyatini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonida talabani faolligini oshirib, uni pedagogik faoliyatning faol subyektiga aylantiradi.

Bugungi kunda media madaniyat va internet etikasi ham deontologik kompetentlikning muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Chunki o'qituvchi nafaqat real hayotda, balki virtual ta'lim muhitida ham pedagogik etikaga rioya qilishi lozim. Ijtimoiy tarmoqlarda pedagogning nutqi, xatti-harakati va axborotdan foydalanish madaniyati uning kasbiy obro'siga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda media savodxonlik va raqamli etikani rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Deontologik kompetentlikni rivojlantirishda pedagogik amaliyotning o'rni. Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni shakllantirishda pedagogik amaliyot alohida ahamiyatga ega bo'lib, u nazariy bilimlarni real ta'lim jarayonida qo'llash imkonini beradi. Pedagogik amaliyot davomida talaba o'qituvchilik kasbining murakkab jihatlari bilan bevosita tanishadi, o'qituvchilar bilan ishlash

tajribasini orttiradi hamda pedagogik vaziyatlarni mustaqil hal qilish ko'nikmalarini egallaydi. Ayniqsa, dars jarayonida yuzaga keladigan turli xil nizoli holatlar, o'quvchilarning individual xususiyatlari, sinfdagi psixologik muhit va ota-onalar bilan hamkorlik masalalari bo'lajak pedagogdan yuqori darajadagi pedagogik madaniyat va axloqiy yondashuvni talab qiladi. Shu jihatdan pedagogik amaliyot deontologik kompetentlikni shakllantirishning amaliy maktabi vazifasini bajaradi.

Pedagogik amaliyot davomida talaba o'quvchilarga nisbatan adolatli munosabatda bo'lish, ularning qadr-qimmatini hurmat qilish, dars jarayonida pedagogik etikaga amal qilish va kasbiy burchni his etish kabi muhim fazilatlarni o'zida shakllantiradi. Ayniqsa, boshlang'ich faoliyat davrida talabalar ayrim pedagogik vaziyatlarda hissiyotga berilishi yoki noto'g'ri qaror qabul qilishi mumkin. Tajribali metodist va amaliyot rahbarlarining tavsiyalari esa ularga bunday holatlarni to'g'ri boshqarish, sabr-toqatli bo'lish va pedagogik takti saqlashni o'rgatadi. Natijada bo'lajak o'qituvchi o'z faoliyatini tanqidiy baholashni, xatolar ustida ishlashni hamda kasbiy jihatdan o'zini takomillashtirishni o'rganadi. Shuningdek, pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning jamoa bilan ishlash ko'nikmalari ham rivojlanadi. Ta'lim muassasasidagi pedagogik jamoa faoliyati bilan yaqindan tanishish, hamkasblar bilan hamkorlik qilish va pedagogik kengashlarda ishtirok etish

bo'lajak o'qituvchining kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi. Bu esa unda kasbiy birdamlik, hamkorlik madaniyati va pedagogik mas'uliyat kabi muhim sifatlarni shakllantiradi.

Deontologik kompetentlikni shakllantirishda pedagogik muloqot madaniyati. Pedagogik muloqot ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning samaradorligini belgilaydi. Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirishda muloqot madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogning nutqi, muomala uslubi, tinglash madaniyati va emotsional munosabati o'quvchilarning ruhiy holatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi tomonidan qo'pol muomala, adolatsizlik yoki bepisandlikning namoyon bo'lishi o'quvchining psixologik holatiga salbiy ta'sir etishi mumkin.

Pedagogik muloqot madaniyati avvalo o'qituvchining nutq odobi orqali namoyon bo'ladi. O'qituvchi nutqining ravonligi, muloyimligi, mazmundorligi va ta'sirchanligi ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli bo'lajak pedagoglarda notiqlik madaniyati, pedagogik takt va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Ayniqsa, murakkab pedagogik vaziyatlarda hissiyotlarni boshqara olish va vaziyatga mos ravishda muloqot uslubini tanlay bilish pedagogning kasbiy mahoratini belgilaydi. Bugungi kunda

zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'quvchi shaxsiga hurmat asosida qurilgan muloqotni talab qilmoqda. Endilikda pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchining hamkori, maslahatchisi va motivatori sifatida faoliyat olib borishi kerak. Bunday yondashuv esa pedagogdan yuqori darajadagi deontologik tayyorgarlikni talab qiladi. O'quvchilar bilan samimiy va ishonchli munosabat o'rnatish orqali pedagog sog'lom psixologik muhit yaratadi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Deontologik kompetentlik va pedagogning kasbiy imiji. Bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirish pedagogning kasbiy imijini shakllantirish bilan ham uzviy bog'liqdir. Kasbiy imij o'qituvchining tashqi ko'rinishi, muomala madaniyati, kasbiy bilim darajasi, ma'naviy qiyofasi va jamiyatdagi obro'sini o'zida aks ettiradi. O'qituvchining tashqi ko'rinishidagi ozodalik, tartiblilik va saranjomlik ham pedagogik etikaga daxldor jihatlardan biri hisoblanadi. Chunki o'quvchilar ko'pincha o'qituvchining tashqi qiyofasi va xatti-harakatidan o'rnak oladilar. Kasbiy imijning muhim tarkibiy qismlaridan biri pedagogning ma'naviy qiyofasidir. Halollik, adolat, mas'uliyat, vatanparvarlik va insonparvarlik kabi fazilatlar pedagogning jamiyatdagi hurmatini oshiradi. O'qituvchining har bir harakati o'quvchilar uchun tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lganligi sababli pedagog doimo o'z xulq-atvoriga e'tiborli

bo'lishi zarur. Ayniqsa, yoshlar orasida internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi pedagogning omma oldidagi mas'uliyatini yanada oshirmoqda.

Zamonaviy jamiyatda o'qituvchining kasbiy imiji ta'lim sifati bilan chambarchas bog'liq holda baholanmoqda. Yuksak ma'naviyatli, pedagogik madaniyatga ega va kasbiy etikaga amal qiladigan o'qituvchi o'quvchilar, ota-onalar va jamiyat orasida katta obro' qozonadi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy imijini shakllantirishga qaratilgan treninglar, mahorat darslari va pedagogik loyihalarni tashkil etish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Deontologik kompetentlik pedagogning kasbiy mahorati, pedagogik etikaga amal qilishi, kommunikativ madaniyati hamda yosh avlod bilan samarali ishlashida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur kompetentlikni shakllantirishda pedagogik amaliyot, interfaol metodlar, innovatsion

texnologiyalar va sog'lom pedagogik muhit muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, milliy qadriyatlar va sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Umuman, deontologik jihatdan yetuk pedagoglarni tayyorlash ta'lim samaradorligini oshirish, sog'lom ma'naviy muhit yaratish hamda barkamol avlodni tarbiyalashning muhim shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Musurmonova O. Pedagogik kompetentlik va professional madaniyat asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 256 b.
2. Ochilov M. O'qituvchi odobi va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 220 b.
3. Hasanboyev J., To'raqulov X. Pedagogika. – Toshkent: Fan, 2018. – 540 b.
4. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2017. – 280 b.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2015. – 300 b.
6. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2016. – 240 b.
7. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifati va pedagogik kompetensiya. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2019. – 192 b.
8. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011. – 420 b.